

Hashemi, Michaela

Jiří Fiala v kontextu dosavadního bádání o kramářské písni

Slavica litteraria. 2024, vol. 27, iss. 1, pp. 37-49

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2024-1-4>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80783>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 24. 12. 2024

Version: 20241220

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jiří Fiala v kontextu dosavadního bádání o kramářské písni¹

Michaela Soleiman pour Hashemi (Brno)

Abstrakt:

Studie reflektuje vývoj bádání o kramářské písni, s pokusem o jeho periodizaci, a to počínaje zakladatelskými pracemi F. M. Bartoše, a dále zejména přes publikace M. Novotného, B. Václavka a R. Smetany, poté především B. Beneše až po aktuální současnost (J. Ivánek; interdisciplinární brněnský projekt vedený P. Koskem). V takovém kontextu je pojednán přínos Jiřího Fialy jako badatele, který se kramářské písni věnoval kontinuálně a mnohostranně. Z jeho publikací je deskribován diptych o produkci spojené se slezskými válkami (2002) a oceněn erudovaný přínos pro komplexní zpracování tématu a obohacení badatelských výsledků novým materiálem a jeho analýzou.

Klíčová slova:

kramářská píseň; periodizace bádání; významné publikace; přínos Jiřího Fialy k tematice

Jiří Fiala in the Context of Previous Research on Broadside Ballads

Abstract:

The study reflects the development of research on broadside ballads, with an attempt to periodize it, starting with the founding works of F. M. Bartoš, and then especially through the publications of M. Novotný, B. Václavek and R. Smetana, then especially B. Beneš up to the present day (J. Ivánek; interdisciplinary Brno project led by P. Kosek). In such a context, the contribution of Jiří Fiala as a researcher who devoted himself to

1 Text vychází z mé anglické studie *Previous Research on Broadside Ballads, with a Particular Focus on Literary History*. In: FUMERTON, Patricia – Pavel KOSEK – Marie HANZELKOVÁ et al.: *Czech Broadside Ballads as Text, Art, Song in Popular Culture, c. 1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press B. V., 2022, s. 115–123, a je jejím rozšířením.

broadside ballads continuously and in many ways is discussed. Among his publications, a diptych on production connected with the Silesian Wars (2002) is described and his erudite contribution to the comprehensive treatment of the topic and the enrichment of research results with new material and its analysis is appreciated.

Key words:

broadside ballad; research periodization; significant publications; Jiří Fiala's contribution to the subject

Kramářská píseň nebyla až do třicátých let 20. století relevantním předmětem bádání českých literárních historiků. Zakladatel novodobé literární historie Josef Dobrovský ji ve své německy psané *Historii českého jazyka a literatury* (Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur, 1792) vůbec nezmiňuje, protože nezapadá do konceptu vývoje tzv. literatury umělé (jehož nositelem pro Dobrovského byla úroveň vyspělosti literárního jazyka). Podobně je tomu i u pozdějších autorů českých literárních dějin, a to až do konce padesátých let 20. století. Avšak např. už Dobrovského pokračovatel Josef Jungmann ve svém díle *Historie literatury české* (2. vyd. 1849) uvádí alespoň několik příkladů kramářských písní citovaných pouze názvy, jakkoli je takto neoznačuje.²

Zájem o lidovou kulturu, započatý tzv. objevením lidu³ a typický pro evropské badatele počínaje obdobím romantismu první poloviny 19. století, se v českém odborném prostředí objevoval nejprve v souvislosti se sběrem a bádáním o lidové písni. V těsné badatelské návaznosti pak vznikla také první odborná pojednání o kramářské písni, a to počínaje sedmdesátými lety 19. století, psaná nejprve etnografy, s kladným hodnotícím akcentem na kramářskou píseň světskou. Literárněhistorický zájem o toto téma přichází později, jakkoli je s etnografickým provázán. Ve zmíněných třicátých letech 20. století ho nutno vnímat, a to i z hlediska vydaných edic kramářské písně jako ojedinělý. O prvním skutečně soustavném bádání v oblasti kramářské písně lze mluvit počínaje šedesátými lety 20. století, kdy zkoumání světské kramářské písně přetrvává a pozitivistický přístup je obohacen přístupem strukturalistickým. Důraz v bádání na duchovní píseň kramářské tvorby je rozšířen až počínaje devadesátými lety 20. století.

Ve svém příspěvku se pokusím ukázat, že historie bádání o kramářské písni v českém prostředí⁴ je i z hlediska literárněvědného ve svém vývoji složitější, doplníme-li do

2 JUNGMAN, Josef: *Rejstřík*. In: JUNGMAN, Josef: *Historie literatury české*. Praha: V komisi kněhkupectví F. Rívnáče, 1849, s. 724–726.

3 Srov. BURKE, Peter: *Popular Culture in Early Modern Europe*. Surrey: Ashgate, c2009 (1978), s. 23–48.

4 IVÁNEK, Jakub: *Poznámky k vymezení pojmu kramářská píseň (s ohledem na tisky náboženské povahy)*. *Listy filologické* 140, 2017, č. 2, s. 201–230.

řady opakovaně citovaných badatelů osobnosti stojící mimo tento dnešní základní citační kánon (zčásti tzv. solitéry), kteří se na bádání o kramářské písni nezaměřovali primárně. To však není případ Jiřího Fialy, jenž se naopak tématu, a to už počínaje svou disertační prací⁵ věnoval kontinuálně. O jeho přínosu k tematice se pokusím pojednat v rámci svého pokusu o periodizaci bádání,⁶ do jehož vymezení zahrnuji hledisko vývojové související s různými typy badatelských akcentů a metodologických přístupů.

V první etapě bádání (periodizují ji od osmdesátých let 19. století do třicátých let 20. století), kterou lze tedy charakterizovat jako hlavně sběratelskou a etnografickou, se ve stávající odborné literatuře o tématu zpravidla cituje jako první relevantní publikaci studii etnografa a jazykovědce Františka Bartoše *O naší poezii kramářské* z roku 1885.⁷ Bartoš je přitom autorem celkem tří studií o kramářské písni, první je dokonce už z roku 1871, tedy o 14 let starší. Jeho studie z roku 1885 o téměř 100 stranách je i prvním pokusem o komplexní uchopení tématu. Bartoš v ní poprvé uvádí rozdělení světské kramářské písně na čtyři typy (konkrétně milostné, vojenské, didakticko-satirické a dějpravné). Toto tematické dělení je základem i pozdějšího bádání, i když s doplněními a obměnami, např. Bohuslav Beneš k typu milostných písní přidává písně manželské.⁸ Bartošovo označení písně dějpravné se skrývá v Benešově termínu písně zpravodajsko-historické. Text studie nepostrádá autorovo dobové hodnocení kramářské produkce v duchu přetrvávajícího romantického pojetí lidu a lidové písně (tedy idealizujícího obojí uvedené jako čisté a nezkažené), na niž se Bartoš sběratelsky soustřeďoval. Zmíněná studie z roku 1885 je i v jeho autorském kontextu výjimečná, protože Bartoš pokládal fakta za důležitější než výklad a rozbor, které nebyly vlastní jeho badatelskému zaměření (ostatně sám to psal svému příteli, taktéž etnografu, Čenku Zíbrtovi, zakladateli časopisu *Český lid* a autorovi asi 45 zpráv popisujících nálezy kramářských písní). V uvedené studii Bartoš pojednává, byť okrajově, i o duchovní písni (tedy o písni s duchovním námětem, vztahující se tematicky zejména k světcům) a její částečné přínaležitosti ke kramářské písni (zmiňuje se i o kancionálcích) si byl dobře vědom. Naopak Bartoš v duchu převažujícího

5 FIALA, Jiří: *Sociální motivy v pololidových veršovaných skladbách*. Olomouc, 1985 (strojopis kandidátské disertační práce).

6 Stávající bádání se dosud zabývalo periodizací kramářské písně (zejména KOLÁR, Jaroslav: *K periodizaci vývoje české kramářské písně a k ideovému profilu jejího staršího období*. In: DVOŘÁK, Jaromír – KVAPIL, Josef Š. (eds): *Václavkova Olomouc 1961. Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 97–101; BENEŠ, Bohuslav: *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1970, s. 30–37), ne však periodizací bádání o ní.

7 BARTOŠ, František: *O naší poezii kramářské. Lid a národ. Sebrané rozpravy národopisné literární Františka Bartoše II.*, Velké Meziříčí: J. F. Šašek, 1885.

8 BENEŠ, Bohuslav: *Světská kramářská píseň*. Op. cit., s. 90.

dobového přístupu takovou produkci duchovní písně ve formě kramářských písní hodnotí negativně.⁹

Přesto můžeme v tomto období výzkumu najít k písním s duchovním námětem jiný typ přístupu (tzv. neintencionální, často nespojený s konceptem kramářské písně), a to u osobností stojících mimo časopis Lid a národ, konkrétně teologů (a často i praktikujících kněží), jako byl např. Václav Wittke.¹⁰ Ten naopak duchovní píseň, a to včetně písně kramářské, hodnotil vysoce kladně, aniž by spojení kramářská píseň používal. Wittke se uvádí ve svých publikacích jako kněz a benediktin v klášteře Montserrato-Emauzkém „Na Slovanéch“¹¹ v Praze. Je autorem knihy *Matka boží Montserratská a její pocta v Čechách* (1882; totožný text publikoval ve stejném roce i v němčině ve svém vlastním překladu) pojednávající o české úctě ke španělskému poutnímu místu.¹² Kniha obsahuje i soupis českých mariánských písní, z nichž např. *Píseň o klatovské panně Marii* do kramářské produkce vstoupila. Druhá etapa bádání (třicátá až šedesátá léta 20. století) je ve své charakteristice nejprve relevantní návazností na první sběratelské období s akcentem na světskou píseň. V závěru této etapy, tedy na konci padesátých let, přichází metodologický zlom spočívající v tom, že se tzv. marxistický koncept pololidové literatury (jako přechodného pásma mezi literaturou umělou a lidovou, jež je stále hodnocena kvalitativně výše), v jehož rámci se fenomén kramářské písně začíná v další vývojové badatelské etapě analyzovat. Po výsledcích Františka Bartoše jsou v badatelské řadě o kramářské písni v sekundární literatuře nejprve citováni Miloslav Novotný (zprístupnil celkem

9 „Takových písní koluje na sta mezi našim lidem, a to v kolikerém vydání. Že se jimi lid náš k pravé pobožnosti nikterak nepovznáší, o tom zajisté nikdo rozumný pochybovati nebude; spíše otupuje se jeho mysl takovými stvůrami nesmyslnými a zavádí v mrzkou pověru. Bylo by tedy žádoucí, aby kněží k šibalským těmto výrobkům kramářským bedlivý zřetel obraceli a dobromyslný lid od nich co nejdůtklivěji vystříhali.“ (BARTOŠ, František: *O naší poezii kramářské*. Op. cit., s. 230.)

10 Na jeho osobnost a dílo jsem se mohla zorientovat díky dosud knižně nepublikované bibliografii bádání o kramářské písni J. Fialy, kterou jubilant velkoryse poskytl nejen mně, ale i celému týmu Pavla Koska, srov. výstup uvedený v pozn. 1.

11 K vysvětlení Emauzy-Montserrat dodávám, že do pražského Emauzského kláštera (založeného Karlem IV. roku 1347 jako středisko slovanské bohoslužby) byli v r. 1636 uvedeni benediktini ze španělského, katalánského Montserratu (proto se původní název kláštera rozšířil).

12 Wittke, *Matka boží*. – Wittkeho útlá kniha je svým zaměřením a obsahem tematickou paralelou dnešních studií týkajících se konkretizace mariánské úcty v určitém prostředí, zejména Štěpánky Běhalové (*Panna Marie Svatohorská v kramářských tiscích Okresního muzea v Jindřichově Hradci*. Jindřichohradecký vlastivědný sborník, 1994, č. 6, 1994, s. 21–49), Ivy Bydžovské (*Mariánská poutní místa v kramářských tiscích*. In: KUBÍČEK, Jaromír (ed.): *Sdružení knihoven ČR: Rok 2010*. Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2010, s. 44–50) a Markéty Holubové (*Odras kultu Panny Marie Svatohorské v kramářské produkci*. In: HOLUBOVÁ, Markéta – SUCHOMELOVÁ, Marcela: *Salve Regina. Mariánská úcta ve středních Čechách*, 2014, s. 59–79). V jejich (novodobých) odborných textech jsou však některé písně k poutním místům se vztahující už explicitně uváděny jako kramářské.

13 textů ze sbírek Národního muzea, publikace z roku 1930; a později 42 textů v roku 1940¹³); zejména Robert Smetana (primárně muzikolog) a Bedřich Václavek (literární historik, kritik a knihovník), konkrétně jejich společná publikace *České písně kramářské* (1. vyd. 1937; 2. vyd., rozšířené o obrazovou přílohu 1949, celkem se 72 texty z fondů městských muzeí), o jejíž úvodní studii bylo ve všech následujících studiích o kramářské písni opakovaně pojednáno jako o prvním relevantním vědeckém příspěvku k studiu kramářské písně jak světské, tak duchovní. Novotný se zasloužil o vznik tzv. kramářského archivu v Národním muzeu a inicioval zájem o katalogizaci kramářské písně. Jeho antologie z roku 1930 *Písničky jarmareční* [...] je první knižní edicí kramářských písní (jeho druhá edice z roku 1940 *Špalíček písní jarmarečních* obsahující tedy o 29 textů více než edice z roku 1930 je v bádání o kramářské písni citována častěji).¹⁴ Řazení písní je časové: sám Novotný uvádí, že svou antologii zamýšlel jako doplnění velkého souboru Václavkova a Smetanova (z roku 1937), konkrétně je to doplnění jak časové, tak tematické: zatímco Václavek a Smetana se ve své knize omezili na tisky většinou pozdější, a to od 17. až do konce 19. století, Novotného časově první zveřejněná kramářská píseň je datována koncem 16. století a poslední počátkem století 19. (tematicky od tureckých válek až po Napoleona). Novotný též upozorňuje na prehistorii (v jeho vyjádření první historii) zájmu o kramářskou píseň, především na publikaci Justina Václava Michla (Drašara) *Ouplný literaturní létopis čili Obraz slovesnosti Slovanův nářečí českého v Čechách, na Moravě, w Uhřích atd., od léta 1825 až do léta 1837 z r. 1839* (navazujícího na – v našem úvodu zmíněnou – Jungmannovu *Historii literatury české*), v jejímž soupisu najdeme v rámci oddílů písní řadu těch, které byly až později identifikovány jako kramářské. Novotný tak de facto znovu objevil Michlův materiál, cenný z hlediska dosud nedostatečně analyzovaného tématu cenzurních zásahů do kramářské produkce v době osvícenství, které Michl uvádí pro léta 1825–1837 v případě jednotlivých písní zkratkou (cens.), zčásti i s jejich incipity a s jejich dataci.

I přes silný badatelský akcent na světskou kramářskou píseň též v tomto období (tedy třicátá a čtyřicátá léta) nacházíme v dobovém kontextu tehdy mimo hlavní badatelský proud příspěvky odlišně zaměřených osobností. Příkladem je teolog a literární historik Josef Vašica svou přelomovou a materiálově přínosnou knihou *České literární baroko*. V její 9. kapitole (*Písně o posledních věcech člověka*)¹⁵ podává minuciózní rozbor čtyř duchovních písní s uvedeným tématem a datuje je do druhé poloviny 17. století

13 NOVOTNÝ, Miloslav: *Špalíček písní jarmarečních*. Praha: Evropský literární klub v Praze, 1940.

14 Ibidem.

15 VAŠICA, Josef: *České literární baroko*. Praha: Vyšehrad, 1938, s. 92–109. (Znovu přetištěno Brno: Atlantis, 1995.)

s důležitou poznámkou: „*Snad byly [tedy tyto písně = doplnila M. H.] původně vydány a šířeny samostatně na způsob špalíčkových tisků.*“¹⁶

V dnešní badatelské generaci se tematikou smrti, a to i v kramářské produkci, zabývá např. Miloš Sládek ve své knize *Vítr jest život člověka* (2000). V její 7. kapitole (na ploše 40 stran s ukázkami) téma charakterizuje a uvádí dva příklady takových typických kramářských písní. Z hlediska neanonymity jedné z nich je pozoruhodná píseň začínající slovy *Já, na světě zarmoucený, s všemi se rozzehnavám* (o 24 strofách).¹⁷ Text je převážně lyrický, tematicky soustředěný k vyličení popisů hříšníka. O jeho umělecké ambicióznosti svědčí už akrostich: první písmena slok skládají nejen jméno autora, ale i jeho povolání, jmenovitě: Jan Kučera, kantor Radborský (což se nám potvrzuje v textu uvedeném autorem v závěru), ale i celkové ztvárnění tématu. Ve 2. sloce nacházíme téměř stejné verše jako v textu *Život sv. Ivana* (1658) Fridricha Bridela, konkrétně základní téma falešného, nestálého světa, v němž všechna „sláva vadne“. Právě uvedené téma je základní pro barokní uchopení pozemského světa, a v kramářské písni období 17. a 18. století překračuje až do století 19.¹⁸

Třetí období zájmu o kramářskou píseň vykazuje svůj počátek v šedesátých letech a lze ji ukončit v závěru osmdesátých let. Na rozdíl od předchozích dvou etap (v první etapě tedy převažovalo sběratelství, v druhé etapě je kramářská píseň zrovnoprávněna, ale pojednána z pozice převažující pozitivistické metody) přichází období soustavného, a už i mezioborového výzkumu. Je zahájeno zásadní statí Roberta Smetany vydanou roku 1963¹⁹ a publikovanou jako součást sborníku referátů monotematicky věnovaných kramářské písni na konferenci Václavkova Olomouc roku 1961, přičemž je téma kramářské písně zastoupeno na těchto konferencích po více než tři desetiletí dílčími příspěvky.

Pro uvedené období je podstatné, že do bádání o kramářské písni kromě literární historie poprvé výrazně vstupuje i literární teorie, a to též strukturalistickými pracemi Jana Mukařovského jak z třicátých, tak ze šedesátých let 20. století.²⁰ Jsou citovány v souvislosti s Mukařovského úvahami o potlačení estetické funkce v určitých typech textů v zásadní studii Bohuslava Beneše *Dramatické postupy kramářských písní* ze sborníku *O barokní kultuře*.²¹ Na Mukařovského zmíněné práce Beneš dále

16 Ibidem, s. 109.

17 SLÁDEK, Miloš: *Vítr jest život člověk*. Most: H&H, 2000, s. 268–271.

18 Např. KAMARÝT, Josef Vlastimil: *Komu pěji*. In: KOPECKÝ, Milan: Úvodem. Praha: Vyšehrad, 1983.

19 SMETANA, Robert: *K problematice jevu české písně kramářské*. In: DVOŘÁK, Jaromír: Václavkova Olomouc 1961. Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni. Praha: SPN, 1963, s. 13–58.

20 MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální akty*. Praha: Fr. Borový, 1936; *Studie z estetiky*. Praha: Odeon, 1966.

21 BENEŠ, Bohuslav: *Dramatické postupy kramářských písní*. In: KOPECKÝ, Milan: Sborník O barokní kultuře. Sborník statí. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1968, s. 115–132.

odkazuje z hlediska vývoje bádání ve své přelomové knize *Světská kramářská píseň* (1970),²² přičemž text pojímá jako strukturu.²³ Beneš jako dominantní osobnost bádání o kramářské písni uveřejňoval příspěvky na ploše téměř 40 let (jeho první příspěvek je z roku 1957). V Benešově badatelském odkazu, jakkoli se orientoval především na světskou písňovou tvorbu, najdeme minimálně jednu speciální studii zaměřenou pouze na duchovní píseň, a to jeho studii předposlední, otištěnou ve sborníku *Světcí v lidové tradici* (1995).

Charakteristiku přínosu knihy *Světská kramářská píseň* lze shrnout do následujících bodů: komplexnost, zkoumání kramářské písně v souvislostech, tedy v kontextu domácích i nadnárodních vazeb. Beneš důsledně odlišuje termíny kramářská píseň a kramářský tisk, přičemž se soustřeďuje na jejich vzájemný poměr; zabývá se estetickými a mimoestetickými funkcemi kramářské tvorby; podává první periodizaci historického vývoje kramářské písně; vysvětluje termín kramářský styl.²⁴ Otázku žánrů řeší v tom smyslu, že u kramářských písní lze mluvit pouze o písních s převahou epiky či lyriky, o smíšených lyricko-epických písních a o kramářské baladě; podle tematiky dělí kramářské písně na zpravodajsko-historické, milostné, manželské satiry a balady; z písní o zázracích vybírá jen takové, kde je dějová složka výraznější než adorace; texty kramářských písní zevrubně analyzuje (v příloze uvádí dvacet z nich), důkladně se zabývá jejich formou a veršovou strukturou. Navíc přikládá i soupis více než dvou set písní a tisků jako příspěvek ke katalogizaci, pečlivě zpracované rejstříky (včetně incipitů) i obsáhlou nadnárodní bibliografii.

Benešův badatelský odkaz o kramářské písni nutno minimálně doplnit alespoň ještě o jeho knihu *Poslyšte písničku hezkou* (1983), kterou autor označuje jako čtenářský výbor (100) kramářských písní, nově materiálově soustředěný k 19. století (jako doplnění předchozích uvedených výborů) bez podrobného aparátu určeného odborníkům. Ve skutečnosti je však tento výbor opatřen nejen nápěvy, abecedním soupisem písní a indexem incipitů, ale i úvodem a závěrem, v němž autor svoje předchozí závěry o kramářské písni shrnuje (v oddílech *Vývoj názorů na kramářskou píseň*; *O jazyku a poetice kramářských písní*; *Jazykové úpravy textů*; *Ediční poznámky*).

Z hlediska zaměření na duchovní typ tvorby (i citační frekvence na badatelské výsledky) představuje antipod k Benešovu bádání Karel Palas. Podobně jako Beneš pojednal o tématu, třebaže převážně neintencionálně v rámci tehdejšího konceptu tzv. pololidové literatury (zejména 1964).²⁵ Vzhledem k dnešnímu bádání o kramářské

22 BENEŠ, Bohuslav: *Světská kramářská píseň*. Op. cit., s. 19, 41, 47, 154, 269.

23 Ibidem, mj. s. 26, 151.

24 Beneš v charakteristice kramářského stylu uvádí např. opakující se užívání stejných prostředků, a to úvodní oslovení, moralizující závěry, myšlenková konformnost (BENEŠ, Bohuslav: *Světská kramářská píseň*. Op. cit., s. 31).

25 Zejména PALAS, Karel: *K problematice krajové pololidové literatury 18. století*. Praha: SPN, 1964.

písni (od devadesátých let 20. století) si pozornost zasluhuje zejména Palasova studie *Pololidové básnictví barokní a kancionálová píseň* (1968) obsahující v zárodku i konkretizace na Michnův a Šteyerův kancionál (dva z nejvýznamnějších sborníků duchovních písní 17. století), které byly později důkladně pojednány ve studiích Marie Škarpové (2007, 2015). Odborné téma složitých vazeb mezi duchovní a kramářskou písní a kramářským tiskem jako jejím médiem je však typické pro studie Jakuba Ivánka, zejména *Kramářský tisk jako publikační forma ambiciózní náboženské písně* (2011) a dosud naposledy studie *Poznámky k vymezení pojmu kramářská píseň...* (2017).

Práce Jiřího Fialy je třeba vnímat jako zásadní a spojující publikační článek mezi předchozí a stávající etapou bádání o kramářské písni. V této souvislosti je autorem více než dvaceti příspěvků s poměrně rozmanitou tematikou (první patří už do roku 1983):²⁶ např. v roce 1999 se zabýval v časopise *Český lid* (spolu s Marií Sobotkovou) kultem sv. Marie svatokopecké; dosud poslední (z roku 2017) je jeho druhá studie o barokních morytátech (otištěná ve sborníku *Laudatio Evě Ryšavé*; jeho první studie o morytátech byla otištěná v časopise *Česká literatura* roku 1990; s tématem českých morytátů je už připravena pro tisk jeho antologie, v níž využívá i dobových archiválií vztahujících se k některým z historicky dochovaných kriminálních činů). Kramářským písním věnoval Jiří Fiala rovněž svou knižně nepublikovanou kandidátskou disertační práci *Sociální motivy v českých pololidových skladbách* (Olomouc, 1982), jejíž součástí je obsáhlá antologie tematicky relevantních skladeb (disertace je dostupná v Archivu Univerzity Palackého v Olomouci). Fiala je však hlavně autorem tří zásadních knižních edic z produkce tzv. historické kramářské písně, respektive tzv. kramářské písně historicko-zpravodajské.

V první z nich nazvané *Novina z francouzské krajiny* (celkem 239 stran) autor přinesl pozoruhodný materiál za využití téměř pěti desítek kramářských písní (a dále autentických kronikářských textů) reflektujících zajímavě dané téma (včetně popravy Marie Antoinetty i Napoleonova „smutného“ osudu). Fialova pečlivá a poučená práce s materiálem (především z fondů Národního muzea) je patrná též ze komentářů a slovníčků uvedených za každým textem (historická reflexe je součástí úvodních pasáží). Vše uvedené zaujme vysvětlením reálií (slovníček ojedinelých vojenských výrazů, často kalků z němčiny).

Další dvě publikace tvoří diptych, který v prvním případě *Dobové české slovesné reflexe slezských válek* pojednává na ploše 154 stran taktéž o tématu komplexně. Zachycuje kramářskou píseň zejména v první pasáži první kapitoly (české folklorní prozaické reflexe pruských válek, s. 10–11) a podrobněji ve třetí pasáži druhé kapitoly (reflexe slezských válek v českých kramářských písních, s. 124–147). V závěrečné pasáži badatel sumarizuje svá zjištění a ve vztahu k českému folklornímu písňovému

26 FIALA, Jiří: *Kramářské písně o neúrodě a hladu*. *Český lid* 70, 1983, č. 3, s. 141–147.

repertoáru uvádí mj. pět grafů, z nichž je pro naši tematiku důležitý poměr 69 % kramářských písní oproti 31 písmáckých skladeb; dále 52 % kramářských písní oproti ostatnímu písňovému materiálu, a především téměř shodný poměr epických (38 %), lyricko-epických 31 % a lyrických skladeb (31 %), tedy v textovém korpusu českých kramářských písní s tematikou slezských válek. Z badatelových závěrů je patrné významné místo tematiky, které se odrazilo jak v kramářských písních, tak například i v textech zpěvoherních a v užším slova smyslu literárních, a dále i ilustrovaná propustnost kramářské písně s písní lidovou.

Ve druhé knižní publikaci (s právě deskribovanou spojenou) *České písně ze slezských válek* autor představil 67 základních textů včetně jejich variantů (v jednom případě dokonce se sedmi variantami, ad 12). Repertoár obsahuje jak Fialovy vlastní nálezy (z archiválií Národního muzea), tak zčásti již publikované texty, konkrétně z rukopisného fragmentu Františka Jana Vaváka (1769) i jeho souboru *Sbor písní mnohejch, jak starejch tak novejch* (1808); Jana Tomáše Kužníka (hanácké písně z *Múzy moravské*) i ze sbírky Jana Kollára (*Národné zpievanky*). Edice je doplněna potřebnými rámcovými částmi, nadstandardně zpracovanými, a to podrobnými edičními poznámkami (s. 209–228); vysvětlivkami (s. 229–250); slovníčkem archaismů a dialektismů (s. 251–259), seznamem literatury (s. 260–265), rejstříky incipitů a nápěvových odkazů (s. 266–268; 269–270), jmenným rejstříkem (s. 271–276) a cizojazyčným německým resumé (s. 277–280). Dále následují zjištěné notové nápěvy (s. 283–303) a obrazová příloha (s. 307–322) obsahující ilustrativní materiál k patnácti kramářským textům (jak titulní listy, ale i části vlastních textů).

Z uvedených rámcových částí – stejně jako v případě první monografie – je patrná nezvykle široká a hluboká erudice Jiřího Fialy jako velmi poučeného historika, znajícího do detailů svoje téma, stejně tak jsou patrné v zajímavém vysvětlivkovém aparátu jeho znalosti jazykovědné (související i s modifikovanými hanáckými přejímkami v textech, nejen z latiny a němčiny, ale i z francouzštiny a maďarštiny) a konečně i velmi hluboká znalost heraldiky v její dostatečné složitosti.

Uvedenými knižními celky Jiří Fiala přinesl nejen komplexnost v odborném zpracování pozoruhodného, převážně nového materiálu, ale prohloubil stávající bádání o kramářské písni jak zajímavými zjištěními (mj. o téměř shodném zastoupení v produkci písní narativního charakteru, jakkoli převažujících, tak textů lyricko-epických a lyrických, zčásti duchovně adoračních), tak obohacením o metody kvantifikační a zpřesněnou terminologii.

Fialovo bádání, a to i z hlediska využití tzv. matematických metod, tak přesáhlo do etapy, kterou jsem pojmenovala jako současnou (počínaje devadesátými lety). Vyznačuje se orientací na nové literárně-teoretické trendy v oblasti bádání o starší literatuře, představované zejména ostravskými badateli. Lze je vyjádřit termíny hybridnost žánru a intertextualita, a jsou zpracované zejména v odborných textech

Jana Malury.²⁷ V souvislosti s nimi došlo už i k dosud nejvýraznějšímu posunu a proměnám i v teoretických trendech o kramářských písních, a to prací především již zmíněného Jakuba Ivánka.

Výrazněji než ve 3. etapě je realizováno i mezioborové bádání, jak o tom svědčí nové projekty, zejména spolupráce etnologů s literárními vědci a literárních vědců s muzikology, v němž se Jiří Fiala pohyboval od počátku svého bádání.²⁸ Texty kramářského původu jsou pojednány navíc v konceptu populární kultury v relaci s výsledky evropského bádání, ale převážně s akcentem na zkoumání duchovní písně kramářského původu.

Z hlediska literárněteoretického se jeví, že právě akcent na duchovní píseň, zejména ambiciózní, předávanou kramářským tiskem jako médiem vede k zproblematizování dosavadních definic kramářské písně, a odtud pak i k poměrně skeptickému závěru, jenž se nabízí, že jejich relevantním, jediným spojujícím znakem je právě jen ono médium. Pluralitu současného literárněvědného bádání vhodně a podnětně doplňují speciálně tematicky zaměřené studie, v nichž se badatelé opět primárně zaměřují na světskou kramářskou píseň jako typický produkt kramářské tvorby. A v takovém kontextu patří objektivně nezpochybnitelné a významné místo právě kontinuálnímu bádání našeho vzácného kolegy a oslavence, profesora Jiřího Fialy.

Literatura

BACHTIN, Michail: *Voprosy literatury i estetiki*. Moskva: Chudožestvjennaja literatura, 1975.

BARTOŠ, František: *Paběrky sebrané na poli české poesie kramářské*. Časopis Matice moravské, 1871, č. 3, s. 6–28, s. 56–84.

27 Hybridností se má na mysli prolínání žánrů ve starší literatuře a jejich tzv. nevykrytalizovanost; intertextualita označuje jakýkoli vztah textu k jinému textu (za předchůdce takového přístupu je ve světové literární vědě přijímán M. Bachtin; u D. Lichačova má taková teorie de facto analogii v pojetí tzv. jednoduchých a složených žánrů; v českém prostředí byl teoretikem, který intertextualitu dále propracoval, Otruba, *Znaky a hodnoty*). Z hlediska starší literatury srov. v devadesátých letech A. Stich (s uplatněním tzv. lingvoliterárního přístupu), např. *Magnet a pelikán – dva exkluzivní barokní motivy*. In: POKORNÁ, Zuzana: Česká literatura doby baroka. Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století. Praha: Památník národního písemnictví, 1994, s. 89–116; HORÁKOVÁ, Michaela: *Intertextualita v barokní homiletice*. Sb. referátů z literárněvědné konference 37. Bezručovy Opavy. Praha–Opava, 1995, s. 25–29.

28 Dosud naposledy KOSEK, Pavel et al.: *Do Brna široká cesta: kramářské písně se světskou tematikou*. In: GLOMBOVÁ, Hana: Katalog k výstavě. Brno: MZM, 2020.

- BARTOŠ, František: *O světských písních kramářských*. Obzor 6, 1883, č. 18, s. 291–295; č. 19, s. 305–309; č. 20, s. 323–326; č. 21, s. 337–339.
- BARTOŠ, František: *O naší poezii kramářské*. Lid a národ. Sebrané rozpravy národopisné literární Františka Bartoše II. Velké Meziříčí: J. F. Šašek, 1885.
- BĚHALOVÁ, Štěpánka: *Panna Marie Svatohorská v kramářských tiscích Okresního muzea v Jindřichově Hradci*. Jindřichohradecký vlastivědný sborník, 1994, č. 6, s. 21–49.
- BENEŠ, Bohuslav: *Prameny a jejich zpracování v kramářských a lidových písních*. Česká literatura, 1957, č. 44, s. 63–66.
- BENEŠ, Bohuslav: *Dramatické postupy kramářských písní*. In: KOPECKÝ, Milan: O barokní kultuře. Sborník statí. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1968, s. 115–132.
- BENEŠ, Bohuslav: *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1970.
- BENEŠ, Bohuslav: *Poslyšte písničku hezkou*. Praha: Mladá fronta, 1983.
- BENEŠ, Bohuslav: *Náboženská tematika a světci v kramářských tiscích a písních*. In: TARCALOVÁ, Ludmila: Světci v lidové tradici. Uherské Hradiště: Slováké muzeum, 1998, s. 179–186.
- BRIDEL, Fridrich: *Život svatého Ivana*. In: KOPECKÝ, Milan: Fridrich Bridel. Básnické dílo. Praha: Torst, 1994, s. 29–69.
- BURKE, Peter: *Popular Culture in Early Modern Europe*. Surrey: Ashgate, 2009 (1978).
- BYDŽOVSKÁ, Iva: *Mariánská poutní místa v kramářských tiscích*. In: KUBÍČEK, Jaromír (ed.): Sdružení knihoven ČR: Rok 2010. Brno: Sdružení knihoven České republiky, 2010, s. 44–50.
- FIALA, Jiří: *Kramářské písně o neúrodě a hladu*. Český lid 70, 1983, č. 3, s. 141–147.
- FIALA, Jiří: *Sociální motivy v pololidových veršovaných skladbách*. Olomouc, 1985 (strojopis kandidátské disertační práce).
- FIALA, Jiří: *Novina z francouzské krajiny*. Praha: Naše vojsko, 1989.
- FIALA, Jiří: *Barokní balady a morytáty*. Česká literatura 38, 1990, č. 4, s. 295–305.
- FIALA, Jiří – SOBOTKOVÁ, Marie: *Vznik kultu Panny Marie Svatokopecké a jeho reflexe v kramářských písních*. Český lid 86, 1999, č. 1, s. 60–79.
- FIALA, Jiří: *Dobové české slovesné reflexe slezských válek*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001.
- FIALA, Jiří: *České písně ze slezských válek*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001.
- FIALA, Jiří: *Dva morytáty o rodinné tragédii v Příboře o Vánocích roku 1844*. Laudatio PhDr. Evě Ryšavé. Příspěvky k životnímu jubileu. Acta Musei Nationalis Pragae. Historia Litterarum 62, č. 2017, č. 1–2, s. 65–71.
- HOLUBOVÁ, Markéta: *Jednolisty – Kramářské tisky – Knížky lidového čtení: výběrová bibliografie*. Praha: EÚ AV ČR, 2007.

- HOLUBOVÁ, Markéta a kol.: *Obrazy ženy v kramářské produkci*. Praha: EÚ AV ČR, 2008.
- HOLUBOVÁ, Markéta: *Odras kultu Panny Marie Svatohorské v kramářské produkci*. In: HOLUBOVÁ, Markéta – SUCHOMELOVÁ, Marcela: *Salve Regina*. Mariánská úcta ve středních Čechách, 2014, s. 59–79.
- HORÁKOVÁ (= SOLEIMAN POUR HASHEMI), Michaela: *Intertextualita v barokní homiletice*. Sb. referátů z literárněvědné konference 37. Bezručovy Opavy. Praha–Opava, 1995, s. 25–29.
- IVÁNEK, Jakub: *Poznámky k vymezení pojmu kramářská píseň (s ohledem na tisky náboženské povahy)*. Listy filologické 140, 2017, č. 2, s. 201–230.
- IVÁNEK, Jakub: *Kramářský tisk jako publikační forma ambiciózní náboženské písně*. Bohemica Litteraria 14, 2011, č. 2, s. 3–22.
- JUNGMANN, Josef: *Historie literatury české*. Praha: V komisi kněhupectví F. Řivnáče, 1849.
- KAMARÝT, Josef Vlastimil: *Komu pěji*. In: KOPECKÝ, Milan: *Úvod*. Praha: Vyšehrad, 1983, s. 7–31.
- KOLÁR, Jaroslav: *K periodizaci vývoje české kramářské písně a k ideovému profilu jejího staršího období*. In: DVOŘÁK, Jaromír – KVAPIL, Josef Š. (eds): *Václavkova Olomouc 1961*. Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni. Praha: SPN, 1963, s. 97–101.
- KOSEK, Pavel et al.: *Do Brna široká cesta: kramářské písně se světskou tematikou*. In: GLOMBOVÁ, Hana: *Katalog k výstavě*. Brno: MZM, 2020.
- LICHAČOV, Dmitrij Sergejevič: *Poetika drevněrussoj literatury*. Moskva: Nauka, 1967.
- MALURA, Jan: *Žánrová hybridizace v české literatuře 16. a 17. století*. In: *Žánrové aspekty starší literatury*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2010, s. 99–120.
- MICHL, Josef Václav Justin: *Ouplný literaturní létopis*. Praha: V komisi Kronbergovy vdovy a Vebra, 1839.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální akty*. Praha: Fr. Borový, 1936.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Studie z estetiky*. Praha: Odeon, 1966.
- NOVOTNÝ, Miloslav: *Písničky jarmareční, většinou výpravné a vesměs starodávné*. Praha: Ema Jánská, 1930.
- NOVOTNÝ, Miloslav: *Špalíček písní jarmarečních*. Praha: Evropský literární klub v Praze, 1940.
- OTRUBA, Mojmír: *Znaky a hodnoty*. Praha: Český spisovatel, 1994.
- PALAS, Karel: *K problematice krajové pololidové literatury 18. století*. Praha: SPN, 1964.
- PALAS, Karel: *Pololidové básnictví barokní a kancionálová píseň*. In: KOPECKÝ, Milan: *O barokní kultuře*. Sborník statí. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1968, s. 75–86.

- SOLEIMAN POUR HASHEMI, Michaela: *Previous Research on Broadside Ballads, with a Particular Focus on Literary History*. In: FUMERTON, Patricia – Pavel KOSEK – Marie HANZELKOVÁ et al.: *Czech Broadside Ballads as Text, Art, Song in Popular Culture, c. 1600–1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press B. V., 2022.
- SLÁDEK, Miloš: *Vítr jest život člověk*. Most: H&H, 2000.
- SMETANA, Robert – VÁCLAVEK, Bedřich: *České písně kramářské*. Praha: Fr. Borový, 1937; rozš. Praha: Svoboda, 1949.
- SMETANA, Robert: *K problematice jevu české písně kramářské*. In: DVOŘÁK, Jaromír: *Václavkova Olomouc 1961. Sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*. Praha: SPN, 1963, s. 13–58.
- STICH, Alexandr: *Magnet a pelikán – dva exkluzivní barokní motivy*. In: POKORNÁ, Zuzana: *Česká literatura doby baroka. Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století*. Praha: Památník národního písemnictví 1994, s. 89–116.
- ŠKARPOVÁ, Marie: *Co víme a nevíme o recepci Michnovy písně Nebeští kavalérové*. SPFFBU 57, 2007, s. 77–90.
- ŠKARPOVÁ, Marie: *Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými. Šteyerův kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utváření katolické identity*. Praha: Filozofická fakulta UK, 2015.
- VAŠICA, Josef: *České literární baroko*. Praha: Vyšehrad, 1938; Brno: Atlantis, 1995.
- WITTKE, Václav: *Matka Boží Montserratská a její pocta v Čechách*. Praha: Kniž. arcib. knihtiskárna, 1882.

prof. PhDr. Michaela Soleiman pour Hashemi, CSc.

Masarykova univerzita

Ústav české literatury, Filozofická fakulta

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

Michaela@phil.muni.cz

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

